

Nieważność czy bezskuteczność zawieszona umowy zawierającej klauzule abuzywne

Uchwała Sądu Najwyższego (7 sędziów) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21¹

1. Niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny; tekst jedn.: Dz. U. z 2022, poz. 1360, ze zm.; dalej: k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną.
2. Jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w zw. z art. 405 k.c.). Kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna.
3. Nadaje uchwale moc zasady prawnej.

Grzegorz Sikorski

Uniwersytet Gdański
grzegorz.sikorski@prawo.ug.edu.pl
ORCID 0000-0002-1523-7946

<https://doi.org/10.26881/gsp.2023.1.15>

Glosa

1. Uwagi wstępne

Tematyka poświęcona kredytom indeksowanym lub denominowanym do waluty obcej, w szczególności do franka szwajcarskiego (tzw. kredytom frankowym), jest coraz częściej przedmiotem orzeczeń sądowych, w tym wydawanych przez Sąd Najwyższy (SN). Wynika to z faktu rosnącej liczby spraw rozpatrywanych przez sądy powszechne, w których kredytobiorcy domagają się uznania takich umów za nieważne². Do 2013 r.

¹ OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

² Według danych poprzedzających datę wydania uchwały przez SN do sądów wpłynęło ok. czterokrotnie więcej spraw niż w poprzednich dwóch latach, zob. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/>

banki zawarły ponad 700 tys. umów na łączną kwotę ok. 90 mld zł³. Duża liczba kredytobiorców obecnie decyduje się na rozpoczęcie procesu sądowego⁴. Sprzyja temu kształtująca się linia orzecznicza⁵ uznająca zasadność żądania ustalenia nieważności umowy kredytu, która zawiera niedozwolone postanowienia umowne. Nieuczciwymi postanowieniami są te, które definiują klauzulę indeksacyjną, zakładającą przeliczanie zadłużenia złotowego kredytobiorcy, w tym miesięcznej raty spłaty kapitału i odsetek, według kursu waluty obcej (m.in. franka szwajcarskiego), ustalanego jednostronnie przez bank⁶. Mimo że przyjęte w orzecznictwie stanowisko o nieważności umów kredytu zawierających takie klauzule wydaje się stabilizować, to jednak wciąż jeszcze powstają pytania dotyczące kwestii szczegółowych, zwłaszcza konsekwencji uznania

Sprawy-frankowe-zalegaja-w-sadach-8062562.html. Bieżące dane zob. np. <https://www.money.pl/banki/tysiace-przebranych-spraw-frankowych-lawina-sie-rozpedza-6797142934809568a.html> [dostęp: 3.04.2023].

³ Por. np. Ocena wpływu na sytuację sektora bankowego i polskiej gospodarki propozycji przewalutowania kredytów mieszkaniowych udzielonych w CHF na PLN według kursu z dnia udzielenia kredytu, UKNF, Warszawa 2013; aneks do sytuacji banków w 2018 r., UKNF, Warszawa 2019, s. 5, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/KREDYTY_MIESZKANIOWE_I_KONSUMPCYJNE_2018.pdf [dostęp: 3.04.2023]; Stan portfela kredytów mieszkaniowych denominowanych i indeksowanych do CHF, Warszawa 2019, https://www.zbp.pl/getmedia/e49bb9db-0577-4b73-bc90-cf8a6d-13d264/2019_01_24_Prezentacja_CHF_6_bt; Raport o sytuacji ekonomicznej banków, 2021, nr 11, s. 136 i nn., https://www.zbp.pl/getmedia/4177370b-e5ec-475a-ad09-03bf6cc77e61/ZBP_BANKI-2020_FINAL [dostęp: 3.04.2023].

⁴ Droga sądowa pozostaje jedynym narzędziem, które umożliwia dochodzenie tego typu roszczeń, zob. np. A. Wilk, *Dochodzenie roszczeń przez konsumentów posiadających tzw. kredyty walutowe – analiza skuteczności [w:] Dochodzenie roszczeń konsumenckich. Nowy ład dla konsumentów*, red. M. Jagielska, K. Podgórski, E. Sługocka-Krupa, Warszawa 2020, s. 27 i nn.

⁵ Por. np. wyroki: SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159; SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344; SO w Warszawie z 12.04.2021 r., I C 1416/19, LEX nr 3171122; SO w Olsztynie z 22.03.2021 r., I C 416/20, LEX nr 3162944; SO w Warszawie z 10.02.2021 r., XXV C 2665/19, LEX nr 3165495; SO w Olsztynie z 8.03.2021 r., I C 626/20, LEX nr 3162953; SO we Wrocławiu z 1.02.2021 r., XII C 1000/19, LEX nr 3162896; SO w Olsztynie z 22.02.2021 r., I C 482/20, LEX nr 3162920; SO w Warszawie z 29.01.2021 r., II C 457/19, LEX nr 3172518; SO w Olsztynie z 8.02.2021 r., I C 309/20, LEX nr 3162960; SO w Słupsku z 20.01.2021 r., I C 81/20, LEX nr 3145116; SO w Poznaniu z 28.12.2020 r., XII C 1914/18, LEX nr 3146301; SR w Lubinie z 23.12.2020 r., I C 1603/19, LEX nr 3108138; SA w Szczecinie z 30.12.2020 r., I ACa 138/20, LEX nr 3115000; SA w Warszawie z 4.12.2019 r., I ACa 442/18, LEX nr 2770377; SA w Białymstoku z 15.09.2020 r., I ACa 177/19, LEX nr 3153279; SA w Łodzi z 13.01.2021 r., I ACa 973/20, LEX nr 3165815; SO w Warszawie z 9.07.2020 r., II C 63/19, LEX nr 3057006 – II instancja; SA w Warszawie z 22.12.2020 r., V ACa 468/20; SO w Warszawie z 12.03.2020 r., I C 1368/18, LEX nr 3057018 – II instancja; SA w Warszawie z 18.11.2020 r., I ACa 342/20; SO w Warszawie z 20.07.2020 r., I C 136/19, LEX nr 3049464 – II instancja; SA w Warszawie z 10.03.2021 r., I ACa 427/20, LEX nr 3187441 SA w Białymstoku z 20.11.2020 r., I ACa 291/20, LEX nr 3115017; SO w Warszawie z 30.09.2020 r., XXV C 1680/16, LEX nr 3113198; SA w Katowicach z 11.01.2021 r., I ACa 569/20, LEX nr 3160171; SA w Warszawie z 31.08.2021 r., I ACa 391/21, LEX nr 3246466; SA w Warszawie z 23.11.2021 r., I ACa 671/21, LEX nr 3343062; SA w Warszawie z 10.12.2021 r., I ACa 606/21, LEX nr 3357137; SA w Warszawie z 3.02.2022 r., I ACa 536/21, LEX nr 3318092.

⁶ Zob. np.: M. Jabłoński, K. Koźmiński, *Bankowe kredyty waloryzowane do kursu walut obcych w orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2018, s. 348 i nn.; M. Burzyńska, *Ustawa antyspreadowa [w:] Problemy współczesnej bankowości. Zagadnienia prawne*, red. W. Góralczyk, Warszawa 2014, s. 104 i nn.

danej umowy kredytu za nieważną. Glosowane orzeczenie SN jest poświęcone takim właśnie kwestiom.

Przedmiotem rozstrzygnięcia SN było zagadnienie prawne przedstawione przez Rzecznika Finansowego we wniosku z 19 października 2020 r., sprowadzające się do odpowiedzi na pytania:

„Czy w przypadku:

- a) stwierdzenia przez sąd nieważności umowy kredytu denominowanego lub indeksowanego w walucie obcej lub
- b) uznania za niedozwolone postanowień umownych przewidujących indeksację kredytu do waluty obcej, gdzie po usunięciu z niej postanowień niedozwolonych umowa kredytu nie może być dalej wykonywana, stronom umowy przysługują roszczenia, o których mowa w przepisie art. 410 § 2 k.c. w zw. z art. 405 k.c.?”

a w przypadku odpowiedzi pozytywnej na powyższe pytanie:

„Czy świadczenia nienależne stron powstają w wyniku:

- a) odpadnięcia podstawy prawnej (*condictio causa finita*), czy też
- b) nieważności czynności prawnej zobowiązującej do świadczenia (*condictio sine causa*)?”⁷.

W glosowanej uchwale SN, w razie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego kredytu indeksowanego i denominowanego, uznał dopuszczalność dochodzenia przez obie strony roszczeń z tytułu nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej umowy. Przyjął też, że ich podstawą jest nieważność umowy (*condictio sine causa*). Oznacza to w konsekwencji, że umowa jest nieważna (skutek *ex tunc*), a więc nie wiąże stron od momentu jej zawarcia.

Przyjęte stanowisko należy ocenić pozytywnie. Rozstrzyga ono rozbieżności powstające w praktyce, które były podstawą niektórych rozstrzygnięć sądowych. Sąd Najwyższy poparł też w glosowanym orzeczeniu prezentowane w literaturze stanowisko o nieważności *ex tunc* umów kredytu indeksowanego i denominowanego zawierających klauzule nieuczciwe oraz o konieczności rozliczenia się stron ze świadczeń, które w wyniku uznania nieważności umowy okazują się nienależne⁸.

Mimo tej pozytywnej oceny nie sposób nie zauważyć, że glosowana uchwała, a w szczególności stanowisko zawarte przez SN w jej uzasadnieniu, powoduje powstanie dwóch wątpliwości. Po pierwsze, **czy zasadne jest tworzenie tzw. bezskuteczności umowy** w miejsce jej nieważności, oraz po drugie, jakie są skutki stwierdzenia, że

⁷ Wniosek Rzecznika Finansowego, https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/05/Wniosek_RF_SN_IIICZP621_kondycja-czy-saldo_pazdziernik2020.pdf. [dostęp: 3.04.2023].

⁸ I. Karasek-Wojciechowicz, *Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie umową*, TPP 2018, nr 2, s. 50; J. Pisuliński, *Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE* [w:] *Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE*, red. M. Romanowski, Warszawa 2017, LEGALIS/el.; G. Sikorski, *Nieważność umowy kredytu indeksowanego i denominowanego na skutek zastosowania w niej nieuczciwych postanowień*, TPP 2021, nr 4, s. 173 i nn.

kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia **od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna**.

2. Bezskuteczność zawieszona umowy

W tezie orzeczenia, ale też w uzasadnieniu głosowanej uchwały, wyraźnie wskazano, że skutkiem zamieszczenia w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego niedozwolonej klauzuli indeksacyjnej jest bezskuteczność zawieszona umowy: „Jeżeli umowa kredytu nie może, bez klauzuli abuzywnej dotkniętej bezskutecznością zawieszoną, wiązać stron, dzieli ona los klauzuli, tzn. jest również dotknięta bezskutecznością zawieszoną”⁹. Bezskuteczność zawieszona sprowadza się więc do tego, że dotknięta nią umowa nie wywołuje zamierzonych skutków, lecz, w odróżnieniu od umowy nieważnej, może skutki te następnie wywołać z mocą wsteczną w razie złożenia przez konsumenta oświadczenia woli sanującego tę umowę¹⁰. Konsument, składając oświadczenie o akceptacji umowy, może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na nieuczciwe postanowienia, oświadczając zaś, że umowy nie akceptuje, korzysta z ochrony udzielonej przepisami dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. UE L 95/29 z 21.04.1993 r.; dalej: dyrektywa 93/13). To umożliwia ustalenie przez sąd rozpatrujący sprawę, że umowa nie będzie wiązać stron¹¹.

Przyjęte stanowisko SN opiera się na orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE), który stwierdził, że konsument może następnie udzielić zgody na związanie go umową, która zawiera klauzule abuzywne¹². Jednak **TSUE w swoich orzeczeniach nie wskazał, że konsument ma obowiązek składania oświadczenia w celu objęcia go ochroną** wynikającą z dyrektywy 93/13. Prawo konsumenta (nie obowiązek) sprowadza się do tego, aby mógł on zrezygnować z ochrony. Jeśli złoży takie oświadczenie, sanuje nieważną umowę¹³. Stąd przyjęte stanowisko SN

⁹ Tak: R. Trzaskowski, *Skutki sprzecznych z prawem umów obligacyjnych. W poszukiwaniu skutecznych i proporcjonalnych sankcji*, Warszawa 2013, s. 607 i nn.

¹⁰ Odnośnie do poszczególnych sankcji wadliwych czynności prawnych zob. np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1996, s. 301 i nn.

¹¹ Tak też: R. Trzaskowski, *Skutki sprzecznych...*, s. 597–605; *idem* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. J. Godowski, Warszawa 2018, s. 323–324; M. Krajewski, *Nowe spojrzenie na niektóre sankcje w prawie umów konsumenckich* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 598–600.

¹² Wyrok TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18, Kamil Dziubak i Justyna Dziubak v. Raiffeisen Bank International AG, EU:C:2019:819, pkt 53; podobnie wyrok TSUE z 21.02.2013 r., C-472/11, Banif Plus Bank, EU:C:2013:88, pkt 23, 27, 35 i przytoczone tam orzecznictwo; G. Sikorski, M. Zejda, *Nieuczciwa klauzula indeksacyjna w umowie kredytu. Glosa do wyroku TS z dnia 3.10.2019 r. Kamil Dziubak, Justyna Dziubak v. Raiffeisen Bank International*, C-260/18, PiP 2022, z. 5, s. 168.

¹³ Zob. szerzej np. J. Czabański, *Glosa do uchwały SN z dnia 7.05.2021 r.*, s. 4, III CZP 6/21, <https://pomoctFrankowiczom.pl/?p=1369> [dostęp: 3.04.2023].

o charakterze sankcji (zawieszona bezskuteczność umowy) z tytułu zamieszczenia w umowie kredytu klauzul abuzywnych nie jest nietrafne.

Przeciwko przyjęciu poglądu o zawieszonych bezskuteczności umowy kredytu denominowanego i indeksowanego przemawia także to, że **odnosi się ona do tych czynności prawnych, których skuteczność jest zależna od czynności wykonanej przez osobę trzecią**. Najczęściej taką czynnością jest zgoda takiej osoby. W razie gdy osoba trzecia zgody nie udziela, umowa staje się bezskuteczna ostatecznie. Obowiązek uzyskania zgody osoby trzeciej musi być wyraźnie **przewidziany w prawie** (np. art. 18 k.c., art. 103 k.c.). Warunkiem bezskuteczności zawieszonych jest również to, aby zgoda pochodziła **od osoby trzeciej, a nie od strony czynności prawnej** dotkniętej bezskutecznością zawieszoną¹⁴. Przesłanki te nie są spełnione w odniesieniu do zgody na związanie umową kredytu denominowanego i indeksowanego, którą udziela konsument w roku sporu. Przepisy prawa nie przewidują bowiem takiego rozwiązania. Kredytobiorca nie jest też osobą trzecią w stosunku do stron umowy.

Na bezskuteczność zawieszoną umowy kredytu denominowanego i indeksowanego, zawierającej klauzulę abuzywną, **nie wskazują także przepisy dyrektywy 93/13**. Nie przewidują one bowiem konieczności składania jakiegokolwiek oświadczenia woli przez konsumenta. Umowa nie wiąże stron, jeśli po usunięciu z niej postanowień nieuczyniowych nie jest to możliwe. Stwierdza to sąd, przy zastosowaniu obiektywnego podejścia¹⁵. W dyrektywie 93/13 nie ma mowy o tym, że konsument ma wyrazić swoje zdanie w tej kwestii. Co za tym idzie, wniosek wyprowadzony przez TSUE o możliwości utrzymania umowy na podstawie decyzji konsumenta wydaje się nie mieć podstaw prawnych. Tym bardziej nieuzasadnione jest stanowisko SN zawarte w głosowanym orzeczeniu, że konsument ma złożyć w toku sprawy stosowne oświadczenie w tej materii. Usprawiedliwieniem dla ustalonej przez TSUE możliwości utrzymania umowy na podstawie złożonego przez konsumenta oświadczenia o niekorzystaniu z ochrony przewidzianej dyrektywą 93/13 jest wskazanie rozwiązania, które pozwoliłoby na uniknięcie ustalenia nieważności umowy, **gdyby to miało być niekorzystne dla konsumenta**. Taka interpretacja przyjęta przez TSUE nie może być jednak podstawą do stawiania konsumentowi dalszych wymagań, od których będzie zależeć dalszy byt umowy kredytu oraz prawa konsumenta.

Z przepisów dyrektywy 93/13 nie wynika więc, że zamieszczenie w umowie klauzul abuzywnych, przesądzających o konieczności wyeliminowania umowy z obrotu, powoduje bezskuteczność umowy, w tym zawieszoną. W dyrektywie 93/13 nie użyto również terminu „bezskuteczność zawieszona”. Co prawda, nie posłużono się też określeniem „nieważność umowy”, ale powszechnie jednak przyjmuje się, że uchylenie mocy wiążącej umowy na podstawie przepisów dyrektywy 93/13 oznacza nieważność tej umowy. Podkreśla to też fakt, że utrata mocy obowiązującej umowy następuje z mocą wsteczną, ze skutkiem *ex tunc*¹⁶.

¹⁴ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, s. 304; J. Czabański, *Glosa do uchwały...*, s. 3.

¹⁵ Wyrok TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18..., pkt 39.

¹⁶ Zobacz szerzej np. H. Ciepla, *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2021, s. 109.

Nie ma więc powodu, który mógłby uzasadniać pogląd o bezskuteczności zawieszonych umów kredytu indeksowanego i denominowanego. Można natomiast przyjąć, że mogą być one uznane za nieważne na tej podstawie, że są sprzeczne z art. 69 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 2324, ze zm.), art. 353¹ k.c.¹⁷ lub też dlatego, że zawarta w nich klauzula indeksacyjna stanowi niedozwolone postanowienie umowne, które definiując główne świadczenia stron, powoduje, że nie może ona wiązać stron¹⁸. Wydaje się zresztą, że ustalenie bezwzględnej nieważności umowy powinno mieć pierwszeństwo w stosunku do badania umowy w rozumieniu art. 385¹ i nn. k.c.¹⁹ Tym samym, jeśli sąd stwierdzi zaistnienie którejś z podstaw bezwzględnej nieważności umowy kredytu zawartej przez strony, będzie to wystarczającą podstawą do ustalenia nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z tej umowy. Obie podstawy nie wykluczają się wzajemnie, gdyż nie ma żadnych przeszkód do stwierdzenia, że dana umowa jest bezwzględnie nieważna, stanowiąc przy tym umowę zawierającą niedozwolone postanowienia umowne, których skutkiem jest brak związania nią stron.

Nie jest też uzasadnione stanowisko, aby konsument, który wystąpił z pozwem zawierającym żądanie ustalenia nieważności umowy (ustalenie nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z umowy), musiał składać w toku procesu oświadczenie o skorzystaniu bądź nie z ochrony przewidzianej dyrektywą 93/13.

¹⁷ Tak zob. np.: G. Sikorski, *Nieważność umowy kredytu indeksowanego...*, s. 181 i nn.; G. Sikorski, M. Zejda, *Nieważność umowy kredytu denominowanego i indeksowanego – wnioski z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości*, PPH 2021, nr 7, s. 32–33; wyrok SO w Warszawie z 18.07.2018 r., XXV C 1199/17, LEX nr 2555989; wyrok SA w Warszawie z 30.06.2022 r., VII Aga 48/22.

¹⁸ Tak np. wyroki SN: z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020, nr 7–8, poz. 64; z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776; z 15.10.2019 r., V CSK 347/18, LEX nr 2749471; z 27.10.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159; wyroki TSUE: z 3.10.2019 r., C-260/18, Dziubak Raiffeisen Bank International AG, ECLI:EU:C:2019:819; z 29.04.2021 r., C-19/20, I.W. R.W. Bank BPH S.A., ECLI:EU:C:2021:341; z 30.04.2014 r., C-26/13; z 26.02.2015 r., C-143/13 Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai v. OTP Jelzálogbank Zrt; z 23.04.2015 r., C-96/14, Bogdan Matei i Ioana Ofelia Matei v. S.C. Volk sbank România SA; z 20.09.2017 r., C-186/16, Jean-Claude Van Hove v. CNP Assurances SA, R. P. Andricuic i in. v. Banca Românească SA. T. Konieczny [w:] J. Czabański, T. Konieczny, M. Korpalski, *Przewodnik frankowicza*, Warszawa 2020, s. 90; T. Dybowski, A. Pyrzyńska [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 185; M. Bednarek, *Skutki prawne wadliwego sformułowania klauzuli zmiennego oprocentowania w umowie kredytowej (przyczynek do dyskusji)*, SPP 2017, z. 2, s. 51–75; J. Czabański, *Glosa do wyroku SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14*, „Palestra” 2016, nr 1–2, s. 182 i nn.; M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–44910*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011, s. 335 i nn.; G. Sikorski, *Nieważność umowy kredytu indeksowanego...*, s. 169 i nn.; zob. też szeroki przegląd poglądów na temat wpływu istnienia w umowie klauzul abuzywnych na jej ważność: K. Jurzak, A. Malina, D. Piotrowski, T. Janas, J. Augustyn, *Abuzywność klauzul umownych w świetle wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie C-260/18*, TPP 2021, nr 2, s. 8–10. W starszej literaturze można znaleźć stanowiska, zgodnie z którymi zamieszczenie w umowie klauzul nieuczciwych powoduje jej bezskuteczność *ex lege* – zob. E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 100; lub bezskuteczność częściową – zob. Z. Radwański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. *idem*, Warszawa 2002, s. 439. Poglądy te nie znajdują jednak akceptacji w orzecznictwie sądowym; szerzej na temat poszczególnych sankcji wadliwych czynności prawnych zob. np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, s. 301 i nn.

¹⁹ Por. np. wyrok SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/10, OSNC, 2011, nr 9, poz. 95.

3. Moment aktualizujący możliwość żądania zwrotu świadczeń

W drugiej tezie głosowanej uchwały SN stwierdził, że kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna. Oznacza to według SN, że momentem, od którego bank może żądać zwrotu spełnionego na podstawie nieważnej umowy świadczenia, jest czas, w którym skończył się stan bezskuteczności zawieszony umowy, a bezskuteczność stała się trwała. Można przyjąć, że chodzi tu o moment, w którym kredytobiorca składa oświadczenie woli o zamiarze skorzystania lub nieskorzystania z ochrony, jaką daje mu dyrektywa 93/13.

Przyjęte stanowisko może powodować konsekwencje w zakresie początkowego terminu, od którego należy liczyć bieg przedawnienia, oraz początkowej daty naliczania odsetek za opóźnienie w spełnieniu świadczenia. Można bowiem wnosić, że zgodnie z poglądem SN wyrażonym w głosowanej uchwale dopiero złożenie oświadczenia przez konsumenta spowoduje, że przedawnienie rozpocznie bieg i będą mogły być naliczane odsetki za opóźnienie. Konsekwencje zaprezentowanego stanowiska SN już widać w orzecznictwie sądów powszechnych²⁰, które w wyrokach zasądza zwrot świadczenia kredytobiorcy w związku z ustaleniem nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z umowy kredytu, w której znajdują się postanowienia nieuczciwe, wraz z odsetkami liczonymi od dnia złożenia w toku sporu przez kredytobiorcę oświadczenia o tym, że żąda zastosowania w stosunku do niego dobrodziejstw dyrektywy 93/13, a nie od dnia wyznaczonego bankowi na zwrot świadczenia w skierowanym przez konsumenta wezwaniu do zapłaty. Zdarzają się też sytuacje, w których sądy drugiej instancji przekazują sprawę do ponownego rozpoznania tylko dlatego, że konsument takiego oświadczenia w toku sporu nie złożył. Przyjęte przez SN stanowisko **ma więc wymiar praktyczny**.

Tymczasem, jak już wspomniano, brak jest podstaw, aby przyjąć konieczność składania przez konsumenta takiego oświadczenia. W orzecznictwie TSUE wskazano jedynie na możliwość złożenia przez konsumenta oświadczenia o tym, że nie chce być chroniony przepisami dyrektywy 93/13, jeśli w danej sytuacji pozbawienie mocy wiążącej umowy byłoby dla niego niekorzystne. To właśnie w celu uniknięcia niekorzystnych konsekwencji dla konsumenta sąd powinien poinformować kredytobiorcę o ewentualnych roszczeniach restytucyjnych wynikających z nieważności umowy. Na podstawie tej informacji konsument będzie mógł wyrazić zgodę na związanie umową²¹. Z orzecznictwa TSUE nie wynika natomiast, aby wyrażona przez konsumenta wola co do braku mocy wiążącej postanowień umownych skutkowałą trwałą bezskutecznością umowy. Tym bardziej w wyrokach TSUE nie zakłada, aby stan ten następował dopiero w momencie, w którym sąd zrealizuje wobec konsumenta obowiązek informacyjny co do skutków prawnych uznania owych postanowień za niewiążące. Obowiązek sądu odnośnie do poinformowania konsumenta o skutkach upadku umowy aktualizuje się,

²⁰ Wyroki SA: w Warszawie z 10.12.2021 r., I ACa 606/21, LEX nr 3357137; w Katowicach z 13.06.2022 r., I ACa 309/21, LEX nr 3370687; w Katowicach z 13.06.2022 r., I ACa 507/21, LEX nr 3371364.

²¹ Punkt 99 wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20...

zdaniem TSUE, tylko w takiej sytuacji, w której sąd, badając z urzędu umowę zawartą z konsumentem, stwierdzi w niej istnienie postanowień niedozwolonych oraz gdy uzna, że skutki prawne wynikające z braku mocy wiążącej danych postanowień mogą być dla konsumenta niekorzystne²². Takie rozumowanie jest zresztą zrozumiałe. Skoro konsument decyduje się na rozpoczęcie z przedsiębiorcą sporu sądowego, którego celem jest ustalenie nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z umowy, z powołaniem się na przepisy dyrektywy 93/13, to chce z nich skorzystać. Jednak z uwagi na fakt, że może nie zdawać sobie sprawy ze wszystkich skutków takiego rozstrzygnięcia, przede wszystkim negatywnych, TSUE wymaga, aby sąd poinformował go o takich następstwach. Konsument ma w takiej sytuacji możliwość rezygnacji z ochrony i w konsekwencji godzi się na utrzymanie umowy.

Z orzecznictwa TSUE wynika **wyłącznie prawo konsumenta do wyrażenia sprzeciwu na zastosowanie sankcji wobec postanowień niedozwolonych**²³, a więc następczego zrzeczenia się przysługującej mu ochrony. Warunkiem jest ocena upadku umowy jako niekorzystnego dla konsumenta²⁴. W wyroku TSUE uznał nawet wprost, że:

(...) sąd krajowy, który stwierdza z urzędu nieuczciwy charakter warunku umownego, nie ma obowiązku, by w celu wyciągnięcia skutków z tego stwierdzenia czekać na to, że konsument poinformowany o jego prawach złoży oświadczenie, wnosząc o stwierdzenie nieważności takiego warunku²⁵.

Aktywnego działania konsumenta wymaga więc tylko chęć zrzeczenia się ochrony, a nie chęć skorzystania z niej²⁶.

4. Wnioski

Głosowaną uchwałą należy ocenić krytycznie. Brak jest bowiem uzasadnienia dla poglądu o konieczności złożenia przez konsumenta oświadczenia o zamiarze skorzystania bądź nie z ochrony przewidzianej dyrektywą 93/13. Tym bardziej nie ma więc podstaw do tego, aby z oświadczeniem tym wiązać skutki w postaci sanowania umowy, a więc zmiany stanu bezskuteczności umowy z zawieszzonej na trwałą. Oświadczenie kredytobiorcy nie może też mieć w konsekwencji wpływu na ustalenie początkowego terminu biegu przedawnienia oraz naliczania odsetek za opóźnienie, do czego należy

²² Por. pkt 30–33, 35 uzasadnienia wyroku TSUE z 4.06.2009 r. C-243/08 (Pannon), ECLI:EU:C:2009:350; pkt 23–24, 30–31 uzasadnienia wyroku TSUE z 21.02.2013 r. C-472/11...; pkt 53 i 66 uzasadnienia wyroku TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18...; pkt 99 wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20...

²³ Por. np. wyroki TSUE: z 6.04.2009 r. C-243/08...; z 21.02.2013 r. C-472/11...; z 3.10.2019 r., C-260/18...; z 29.04.2021 r., C-19/20...

²⁴ Zob. zwłaszcza wyroki TSUE: z 14.04.2016 r., C-381/14 i C-385/14, Sales Sinués i Drame Ba, pkt 25, ECLI:EU:C:2016:909; z 21.02.2013 r., C-472/11, pkt 35...; z 9.07.2020 r., C-452/18, XZ v. Ibercaja Banco, pkt 25–27, ECLI:EU:C:2020:536.

²⁵ Wyrok TSUE z 2.02.2013 r., C-472/11...

²⁶ Wyrok TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20...

stosować zasady ogólne. Oświadczenie takie nie może też być przez sąd bezwzględnie wymagane. Do złożenia takiego oświadczenia może dojść jedynie wówczas, gdy konsument nie chce korzystać z ochrony, a ma zamiar utrzymania umowy zawierającej klauzule abuzywne. Skutek tego będzie zaś taki, że umowa będzie dalej wiążącą strony, a więc tym samym nie dojdzie do konieczności ustalania początkowego terminu przedawnienia i naliczania odsetek za zwłokę. Stwierdzenie w umowie klauzul nieuczciwych oraz brak oświadczenia konsumenta, że nie chce korzystać z ochrony, jest wystarczającą podstawą do tego, aby sąd orzekł o upadku umowy. Przyjęcie rozwiązania proponowanego w uchwale powoduje dla konsumenta niekorzystne skutki, zwłaszcza w zakresie przedawnienia roszczeń kredytodawcy oraz terminu naliczania odsetek. Zmusza go do dodatkowych czynności (składanie oświadczenia o zgodzie lub nie na ochronę wynikającą z dyrektywy 93/13) niewymaganych prawem. Opiera się też na założeniu, że ochrona przewidziana przepisami dyrektywy 93/13 może być dla niego niekorzystna²⁷.

Literatura

- Bednarek M., *Skutki prawne wadliwego sformułowania klauzuli zmiennego oprocentowania w umowie kredytowej (przyczynek do dyskusji)*, SPP 2017, z. 2.
- Burzyńska M., *Ustawa antyspreadowa [w:] Problemy współczesnej bankowości. Zagadnienia prawne*, red. W. Góralczyk, Warszawa 2014.
- Ciepla H., *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2021.
- Czabański J., *Glosa do uchwały SN z dnia 7.05.2021 r., III CZP 6/21*, <https://pomocfrankowiczom.pl/?p=1369> [dostęp: 3.04.2023].
- Czabański J., *Glosa do wyroku SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14*, „Palestra” 2016, nr 1–2.
- Dybowski T., Pyrzyńska A. [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006.
- Jabłoński M., Koźmiński K., *Bankowe kredyty waloryzowane do kursu walut obcych w orzecznictwie sądowym*, Warszawa 2018.
- Jurzak K., Malina A., Piotrowski D., Janas T., Augustyn J., *Abuzywność klauzul umownych w świetle wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie C-260/18*, TPP 2021, nr 2.
- Karasek-Wojciechowicz I., *Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie umową*, TPP 2018, nr 2.
- Konieczny T. [w:] *Przewodnik frankowicza*, red. J. Czabański, T. Konieczny, M. Korpalski, Warszawa 2020.
- Krajewski M., *Nowe spojrzenie na niektóre sankcje w prawie umów konsumenckich [w:] Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016.
- Łętowska E., *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001.
- Pisuliński J., *Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE [w:] Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia*

²⁷ Zob. J. Czabański, *Glosa do uchwały...*, s. 13.

- za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE, red. M. Romanowski, Warszawa 2017, LEGALIS/el.
- Radwański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002,
- Safjan M. [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–44910*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011.
- Sikorski G., *Nieważność umowy kredytu indeksowanego i denominowanego na skutek zastosowania w niej nieuczciwych postanowień*, TPP 2021, nr 4,
- Sikorski G., Zejda M., *Nieważność klauzula indeksacyjna w umowie kredytu. Glosa do wyroku TS z dnia 3.10.2019 r. Kamil Dziubak, Justyna Dziubak v. Raiffeisen Bank International, C-260/18*, PIP 2022, z. 5.
- Sikorski G., Zejda M., *Nieważność umowy kredytu denominowanego i indeksowanego – wnioski z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości*, PPH 2021, nr 7.
- Trzaskowski R. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, red. J. Godowski, Warszawa 2018.
- Trzaskowski R., *Skutki sprzecznych z prawem umów obligacyjnych. W poszukiwaniu skutecznych i proporcjonalnych sankcji*, Warszawa 2013.
- Wilk A., *Dochodzenie roszczeń przez konsumentów posiadających tzw. kredyty walutowe – analiza skuteczności* [w:] *Dochodzenie roszczeń konsumenckich. Nowy ład dla konsumentów*, red. M. Jagielska, K. Podgórski, E. Sługocka-Krupa, Warszawa 2020.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1996.

Streszczenie

Grzegorz Sikorski

Nieważność czy bezskuteczność zawieszona umowy zawierającej klauzule abuzywne

Głosowane orzeczenie jest interesujące z kilku względów. Po pierwsze, wpisuje się ono w przyjętą już linię orzeczniczą, zgodnie z którą istnienie w umowie kredytu indeksowanego i denominowanego klauzul nieuczciwych może być powodem uznania przez sąd jej nieważności. Po drugie, głosowana uchwała potwierdza na gruncie krajowym możliwość utrzymania umowy w mocy na podstawie oświadczenia konsumenta akceptującego postanowienie niedozwolone, co wyrażono wielokrotnie w wyrokach TSUE. Po trzecie, uznaje prawo stron do wzajemnego dochodzenia roszczeń powstałych na skutek ustalenia nieistnienia stosunku prawnego wykreowanego umową zawierającą klauzule abuzywne.

W głosowanym orzeczeniu SN przyjął jednak pośrednio konieczność złożenia przez konsumenta w procesie oświadczenia o chęci skorzystania z ochrony przewidzianej dyrektywą 93/13 bądź też o rezygnacji z takiej ochrony. Złożenie takiego oświadczenia, według SN, skutkuje tym, że dopiero od tego momentu należy uznać bezskuteczność umowy, której wcześniejsza skuteczność jest zawieszona. Przyjęcie takiej konstrukcji ma konsekwencje w zakresie praw i obowiązków obu stron (przedawnienie, odsetki). Trudno uznać za zasadne traktowanie umowy zawierającej klauzule abuzywne za bezskutecznie zawieszoną. Skutek bezskuteczności zawieszonych umowy jest w prawie polskim przewidzianych tylko wówczas, gdy skuteczność umowy zależy od zgody osoby trzeciej. W głosie wskazano też na przyczyny, dla których TSUE uznał za możliwe składanie przez konsumenta oświadczenia w zakresie zgody na korzystanie z ochrony przewidzianej dyrektywą 93/13. Zarówno przyjęta konstrukcja bezskuteczności zawieszonych, jak

i przyjęte orzecznictwo TSUE nie dają podstaw do tego, aby podzielić stanowisko SN zawarte w głosowanej uchwale o konieczności złożenia przez konsumenta oświadczenia co do objęcia go ochroną ani tym bardziej stanowisko dotyczące skutków takiego oświadczenia.

Słowa kluczowe: kredyt indeksowany; kredyt denominowany; kredyt frankowy; nieważność umowy kredytu; postanowienia abuzywne; bezskuteczność zawieszona umowy kredytu.

Summary

Grzegorz Sikorski

Invalidity or Suspended Ineffectiveness of a Contract Containing Abusive Clauses

The glossed ruling is interesting for several reasons. Firstly, it is in line with the already adopted jurisprudence, according to which the existence of unfair clauses in an indexed and denominated loan agreement may be the reason for the court to declare it invalid. Secondly, the resolution confirms on the domestic basis that the possibility of maintaining the contract in force on the basis of a consumer's statement accepting the prohibited clause has been expressed many times in the judgments of the CJEU. Thirdly, it recognizes the right of the parties to mutual redress of claims arising as a result of establishing the non-existence of a legal relationship created by an agreement containing abusive clauses.

However, the Supreme Court indirectly accepted the need for the consumer to submit, in the process, a declaration of willingness to benefit from the protection provided for by Directive 93/13 or to resign from such protection. According to the Supreme Court, the submission of such a declaration has the effect that only from that moment the contract, the effectiveness of which has been suspended, should be considered ineffective. The adoption of such a structure has its consequences in terms of the rights and obligations of both parties (limitation, interest). It is difficult to consider an agreement containing abusive clauses unsuccessfully suspended. The effect of ineffectiveness of a suspended contract is guaranteed in Polish law only to statutory situations, provided for when the effectiveness of the contract depends on the consent of a third party. The gloss also indicates the reasons why the CJEU considered it possible for the consumer to submit a declaration regarding consent to use the protection provided for by Directive 93/13. Both the adopted structure of suspended ineffectiveness and the jurisprudence of the CJEU do not provide grounds for agreeing to share the position of the Supreme Court contained in the resolution of May 7, 2021 on the need for the consumer to submit a statement regarding the protection of the consumer, and even less on those described by The supreme court effects such a declaration.

Keywords: indexed loan; denominated loan; franc loan; invalidity of the loan agreement; abusive provisions; ineffectiveness of the suspended loan agreement.